

Ett starkt bidrag till svensk-judisk historieskrivning

BOKRECENSION

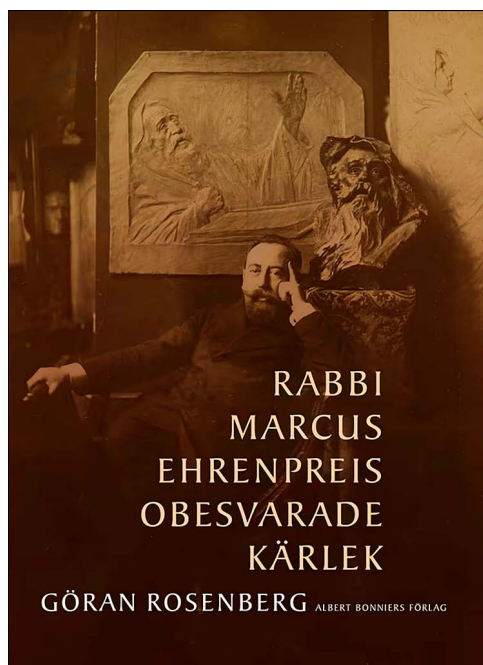
DOI: <https://doi.org/10.30752/nj.122228>

Göran Rosenberg: **Rabbi Marcus Ehrenpreis obesvarade kärlek** (Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 2021). 505 sidor.

Rabbinen Marcus Mordechai Ehrenpreis (1869–1951) är kanske den mest välkända rabbin som tjänstgjort i Sverige, både med svenska och internationella mått, men kanske även den rabbin som det finns flest uppfattningar om. En rabbin som i många kretsar hyllas som en av de främsta av sin tid, men som i andra kretsar kritiseras. En rabbin med flera eftermälen, som är olika beroende på vem man frågar.

I sin monumentala biografi över Marcus Ehrenpreis liv och gärning binder författaren och journalisten Göran Rosenberg samman flera av dessa eftermälen och skapar således ett nytt sådant. Rosenbergs verk är dock långt ifrån endast en sammanfattande biografi över Ehrenpreis, utan med hjälp av Ehrenpreis livshistoria tecknar även Rosenberg ett vackert, drömskt och stundtals melankoliskt porträtt av ett judiskt Europa som förintats.

Verket följer kronologiskt Ehrenpreis liv, där de första kapitlen följer hans unga år och uppväxt i familjens boktryckeri och förlag i Lemberg, dagens Lviv i Ukraina. En uppväxt i den generation av unga judar, under det sena 1800-talet, som sett hur den judiska upplysningen, haskala, och assimilationen inte varit

garanten för fridfullt liv i Europa. En uppväxt som kom att leda Ehrenpreis, via rabbinutbildning i Berlin och en första rabbintjänst i kroatiska Djakovar, till att bli en av de starka förespråkarna för en hebreisk andlig-kulturell renässans och senare medorganisatör av den första sionistiska världskongressen i Basel 1897.

De följande kapitlen följer Ehrenpreis resa från Basel, via tjänsten som överrabbin i Sofia i Bulgarien, tills han slutligen fick överrabbin-tjänsten i Stockholm, en tjänst

han innehade från 1914 fram till sin död 1951. Genom dessa kapitel får vi följa hur Ehrenpreis syn på judendomen, på sionismen, och det judiska folkets plats i Europa utvecklas och tar form, samtidigt som världen omkring honom förändras drastiskt. Här blir boken mer än bara en biografi, den blir en målande skildring av ett judiskt Europa före och efter första världskriget, en stundtals hoppfull värld, som för mig som läsare får såret efter Förintelsen att kännas så mycket djupare. Det som förlorats får en så tydlig form, speciellt i de förhoppningar Ehrenpreis hade för judendomens plats i världen.

Men främst behandlar boken, föga förvånande, Ehrenpreis tid som överrabbin i Stockholm. Rabbinen, som på bara några år lärde sig svenska och som snart kom att publicera böcker och skrifter på sitt nya språk, så i den av honom grundade *Judisk Tidskrift*. Rabbinen som församlingen hoppades skulle minska klyftorna i det judiska Sverige, som Rosenberg skriver på s. 147:

En sionistisk pionjär som kunde tala till både sionister och icke-sionister. En europeisk-judisk kulturpersonlighet som kunde tala till svenskjudarnas behov av självkännedom och självkänsla. En galiziskfödd rabbin som kunde tala till östjudarna på deras egna språk. En judisk tänkare och visionär som kunde tala till den inomjudiska oro och de inomjudiska konflikter som alltmer trängde sig på.

Rosenberg fördjupar sig i Ehrenpreis syn på judendomen, i hans vision av att förkunna judendomens plats i Europa och i judendomens budskap som universellt och relevant. Judendomens sanna ansikte, i Ehrenpreis ögon. En judendom för framtiden, en andlig och kulturell renässans, som aldrig kom att utvecklas, en kärlek som aldrig besvarades. Det som mötte Ehrenpreis var

istället ett växande mörker, ett mörker som ledde till Förintelsen. Genom dessa kapitel blir Rosenbergs bok även en skildring av det judiska Sverige under denna tid och till viss del ett manifest över Ehrenpreis syn på judendomen, allt baserat på de olika skrifter som Ehrenpreis genom åren publicerade i olika format, som predikningar i synagogan, böcker eller texter i *Judisk Tidskrift*.

Rosenbergs kanske främsta syfte med boken är att ge Ehrenpreis upprättelse. Den senare delen av Ehrenpreis liv kom att kantas av de svåraste åren judenheten någonsin upplevt. Under åren som följde Förintelsen och kriget kom Ehrenpreis rykte och liv att solkas ned av anklagelser om att han och församlingen i Stockholm inte gjort tillräckligt för att rädda Europas judar. Ehrenpreis och församlingen anklagades till och med för att möjligen ha varit ovilliga att rädda judar, av rädsla för att judisk flyktingström skulle öka antisemitism i Sverige. Detta är en bild som författaren till denna recension kan vittna om än idag lever kvar i delar av det judiska Sverige.

Rosenberg lägger tid och möda på att bena ut vad som faktiskt hände under krigsåren och därefter, tydligt baserad på de senaste studierna gjorda av framför allt Pontus Rudberg, men också Karin Kvist Geverts. Samtidigt tar han tydligt ställning mot den bild av Ehrenpreis som tecknas av Svante Hansson i den av församlingen beställda vitboken om agerandet under Förintelsen. Boken placerar sig på så sätt också i den nuvarande och aktiva diskussionen om relationen mellan Sverige och Förintelsen och förmedlar därmed den senaste forskningen till den breda publiken.

Genom boken ämnar Rosenberg att fördjupa och nyansera bilden av Ehrenpreis. Detta är synligt framför allt i den senare delen av boken, där författaren välbalanserat och välförankrat försvarar Ehrenpreis mot de anklagelser som skuggade hans sista tid.

Tyvär får inte bokens epilog, och till viss del inte heller inledningen, samma djupt förankrade och nyanserade behandling. Dessa delar är de främsta svagheterna i en annars balanserad och rik bok. Det är även i dessa delar det blir svårast att urskilja författarens egna ståndpunkter gentemot Ehrenpreis. Detta förekommer även i de andra kapitlen.

Stundtals plågas också texten av förvirrande tidshopp, som bryter bokens annars tydliga kronologiskt uppbyggda struktur. Flera gånger nämns att innehåll kommer att behandlas längre fram, men när detta väl görs har läsaren oftast tappat kontexten.

Sammanfattningsvis är Rosenbergs verk en vacker skildring av en djupt begåvad man, rabbin, polyglott och andlig ledare, som såg den värld han kämpat för att bygga upp slås sönder mot slutet av sitt liv. Det är även ett verk som är större än bara Ehrenpreis, som berättar om ett judiskt Europa och Sverige under första halvan av 1900-talet, och gör det på ett engagerande sätt. Rosenberg har med bravur skrivit en bok som genast tar plats i en litterär kanon om svensk-judisk historia. ■

DANIEL LEVIATHAN
Doktorand i judaistik
Lunds universitet

Referenser

- Hansson, Svante. 2004. *Flykt och överlevnad: Flyktiverksamhet i Mosaiska församlingen i Stockholm 1933–1950* (Stockholm: Hillel-förlaget).
- Kvist Geverts, Karin. 2008. *Ett främmande element i nationen: Svensk flyktningpolitik och de judiska flyktningarna 1938–1944* (Uppsala universitet: Universitetsbiblioteket).
- Rudberg, Pontus. 2017. *The Swedish Jews and the Holocaust* (London: Routledge).